

НАУКОВІ СТАТТІ

Соціально-економічні проблеми Донбасу

УДК 37.014.5

Н. Й. Коніщева,

доктор економічних наук,

Донецький інститут психології і підприємництва

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Молодь вважається однією з найбільш важливих суспільних груп у багатьох країнах, тому що має могутній інноваційний потенціал, від якого залежать майбутні шляхи розвитку. В Україні молодь (соціально-вікова група населення у віці 14—35 років) складає більше 30% населення країни, діти та підлітки у віці до 14 років — 14%.

Відповідно в Донецькій області проживає 540 тис. дітей та підлітків (11,9% населення), 1398,5 тис. молодих людей віком 15—35 років (30,9% населення). Усього це 1,94 млн. осіб, серед яких 982,5 тис. чоловіків і 956,0 тис. жінок, що складають 42,8% всього населення.

Кількість підлітків та молоді, які проживають у Донецькій області, високий рівень розвитку важкої промисловості (що, у свою чергу, є причиною високого рівня травматизму, випереджаючих темпів смертності чоловіків у працездатному віці), урбанізації та багато інших особливостей цього суперіндустріального регіону зумовлюють надзвичайно складні та гострі проблеми підготовки підростаючого покоління до майбутнього життя. Питома вага молодих людей у віці 15—34 років в області складає 29,5%, що нижче середньо-республіканського рівня (в Україні цей показник складає 30,2%).

З кожним роком зростає значення молоді в політичних і соціально-економічних процесах, у першу чергу у структурі зайнятості населення. За 2005—2007 рр. питома вага молоді в кількості штатних працівників зросла з 30,3 до 31,5%, у тому числі в фінансовій діяльності з 50,0 до 57,4%, торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів — з 46,9 до 50,7%, діяльності пошти та зв'язку — з 32,0 до 32,8% тощо [1, с. 386, 392].

Разом з тим, молодь є однією з найвразливіших суспільних груп. За роки незалежності України у зв'язку з процесами ринкової трансформації економіки, деформацією соціальних інститутів, відсутністю науково обґрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку накопичилось багато проблем, усвідомлення й вирішення яких на державному рівні сприяло б підвищенню ролі та більш повному розкриттю потенційних можливостей молодих людей у суспільстві.

Однією з таких проблем є необхідність запобігання та зменшення негативних явищ, які пов'язані з процесами трудової міграції «четвертої хвилі», у першу чергу, яку обумовлено надто низьким рівнем заробітної плати в Україні, особливо в умовах сучасної глобальної фінансової кризи.

Основоположник Чикагзької школи міської соціо-

логії та екології людини Роберт Парк, який визначав міграцію як одну із форм здійснення історичних змін, уважав, що міграції, революції та війни — явища одного порядку, оскільки вони порушують природну течію людської історії. Міграції населення проявляють себе як спосіб досягнення нової рівноваги, коли економіка та соціальний порядок порушуються [2, с. 886, с. 10].

Зважаючи на значущість інноваційного потенціалу молоді в суспільстві, поглиблення та загострення демографічних проблем і соціально-економічних процесів в результаті світової фінансової кризи, **мета цієї статті** — дослідити вплив трудової міграції на соціально-економічне становище молоді в Україні та Донецькій області, враховуючи її особливості, та запропонувати заходи щодо попередження та зменшення негативних наслідків міграції завдяки активізації державної молодіжної політики.

Вклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобалізації трудова міграція притаманна багатьом країнам. За даними директора Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», керівника проекту «Діти емігрантів про себе» Ірини Ключковської, за 1965—1990 рр. світова кількість мігрантів зросла на 45 млн. і досягла майже 200 млн. чол. — це понад 3% населення планети, тобто одна особа з 35 у світі є мігрантом. Річний приріст складає 2,1—2,9%. У країнах ЄС населення іноземного походження досягає 30—40% загальної кількості їх громадян [3].

Колись В'ячеслав Чорновіл зауважив, що «такою розкиданістю по світу, як українці, може похвалитися (або засмутитися?) хіба що тільки біблійний єврейський народ». Тільки за офіційними даними українці мешкають у 55 країнах світу [4, с. 21]. Не від гарного життя вони їздять світом у пошуку долі. Остання хвиля еміграції «викинула» за кордон від 7 до 10 млн. українців, переважно сімейних.

Кожен четвертий з працездатних громадян України працює за кордоном. Кількість мігрантів із України у 2005 р. за даними Всесвітнього Конгресу Українців складала в Росії, США та Канаді по 1 млн., Іспанії — 0,1—0,4, Польщі — 0,3, Італії — 0,2—0,8, Німеччині — 0,45, Туреччині та Греції — по 0,35 млн., Португалії — 1,5 млн. осіб. Річне скорочення населення за рахунок еміграційних процесів досягало в деякі роки незалежності України 150—160 тис. чол., що дорівнює 55—59% загального зменшення населення [5, с. 47].

Таблиця 1

Основні напрями міграції населення України у 2000—2007 рр.

Усі напрями міграції	Число вибулих осіб				На 1000 населення	
	2000 р.		2007 р.		2000 р.	2007 р.
	абс.	%	абс.	%		
Усього	83 7066	100,0	741 454	100,0	16,9	15,9
З них:						
міждержавна міграція	100 325	12,0	29 669	4,0	2,0	0,64
у межах України	73 6741	88,0	711 785	96,0	14,9	15,3
внутрішньорегіональна міграція	46 1880	55,2	435 844	58,8	9,3	9,4
міжрегіональна міграція	27 4861	2,8	275 941	37,2	5,6	5,9

Складено за даними: [1, с. 360—362].

Слід зауважити, що міждержавна міграція посідає незначну частку серед інших напрямів міграції. За 2000—2007 рр. її питома вага скоротилася з 12 до 4% (табл. 1). При цьому питома вага міжрегіональної міграції в межах України зросла з 32,8 до 37,2%, а внутрішньорегіональної — з 55,2 до 58,8% загальної кількості вибулих осіб за усіма напрямками міграції.

У Донецькій області, населення якої складає 9,8% населення України, протягом 2000—2007 рр. питома вага закордонних емігрантів зросла з 11,4 до 12,8% від загальної кількості вибулих з країни через міждержавну міграцію. Незважаючи на те, що рівні зайнятості та заробітної плати в регіоні вище середньореспубліканських показників, тут постійно спостерігається перевищення кількості вибулих над прибулими та високий рівень показників валової міграції містами та районами. Це зумовлено деформованою структурою промислового комплексу й катастрофічними соціальними наслідками ринкових трансформацій експортнозалежних галузей основної спеціалізації регіону.

Експорт людського капіталу обумовлює збільшення обсягів міграційного фінансового капіталу (грошових переказів мігрантів). Згідно з доповіддю Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, у 2006 р. 150 млн. мігрантів, що працюють в індустріально розвинутих країнах, переказали на батьківщину більше 300 млрд. дол. Для порівняння, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій до всіх цих держав склав 167 млрд. дол.

Грошові перекази українських трудових мігрантів удвічі перевищують прямі іноземні інвестиції в українську економіку й досягли за офіційними даними в 2006 р. 8,4 млрд. дол. За показником грошових переказів на батьківщину Україна посіла шосте місце у світі (Індія — 24,5, Росія — 13,8 млрд. дол.).

Реальні обсяги міграційного капіталу досягли 21 млрд. дол. Це приблизно 25% ВВП України і значно більше обсягів іноземних інвестицій [6, с. 4], тобто роль міграційного капіталу як джерела фінансування процесів економічного розвитку і своєрідного стабілізатора соціально-економічного розвитку на макро- та мікрорівнях є доволі вагомою.

Разом з тим, відтік людського капіталу, за висловом народного депутата України Геннадія Удовенка, який тривалий час очолював Комітет з питань прав людини, націо-

нальних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України, може перетворити країну в «зону стихійного лиха». На жаль, проблемами та соціальними наслідками «четвертої хвилі» еміграції держава практично не займається, незважаючи на те, що громадяни та суспільство постійно привертають до них увагу.

Унаслідок міграційних процесів ринок праці України втрачає кваліфікованих молодих робітників. Розподіл громадян України, які тимчасово працювали за кордоном за наймом, свідчить, що питома вага громадян з вищою освітою серед них у 2007 р. складала 30,8%, у тому числі з повною вищою освітою 24,5%, у 2008 р., відповідно, 34,1 та 25,3% [7, с. 228; 8, с. 102]. Тому в 2008 р. 43% громадян України, які тимчасово працевлаштувалися за кордоном, працювали на посадах керівників, спеціалістів, службовців, 54,6 — на робочих місцях і лише 2,4% — на місцях, які не потребують професії чи спеціальності. І це за умови, що в Україні спостерігається гостра нестача кваліфікованих кадрів, особливо в таких суперіндустріальних регіонах, як Донецька область.

Міграційне скорочення населення України негативно впливає на його статеву-вікову структуру та трудовий потенціал. Наприклад, серед вибулих у 2007 р. з Донецької області в інші регіони України 78,4% становили особи у працездатному віці, з них 57,5% — у віці 18—34 роки. Серед вибулих до інших країн особи у працездатному віці склали 66,3%, з них молодь — 59,5%.

Розподіл громадян України, які тимчасово працювали за кордоном за наймом, свідчить, що питома вага чоловіків віком 18—27 років серед них складала у 2007 р. 24,2%, у 2008 р. — 19,5%, а віком 28—39 років, відповідно, 28,4 і 21,5% [7, с. 227; 8, с. 101]. Питома вага молоді віком 15—34 років у загальному обсязі всіх потоків мігрантів у Донецькій області складала у 2007 р. серед вибулих 60,85%, у тому числі чоловіків — 58,71%, жінок — 62,54% (табл. 2).

Жінок фертильного віку (15—49 років) серед тих, хто виїхав до інших регіонів України було 39,9%, а серед тих, хто поїхав до інших країн — 37,3%. Зважаючи на те, що демографічна ситуація в області та країні в цілому оцінюється як кризова, а також на загострення соціальних проблем унаслідок світової економічної кризи, вищезазначені тенденції міграційних процесів можуть серйозно деформувати склад трудового потенціалу країни та її окремих регіонів.

Розподіл мігрантів за статтю та віком в Донецькій області у 2007 р.

Вікові групи, років	Питома вага в загальному обсязі всіх потоків мігрантів					
	прибулих			вибулих		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
15–19	22,29	20,64	23,63	23,79	22,53	24,79
20–24	20,39	18,70	21,76	19,31	17,64	20,61
25–29	10,39	10,60	10,22	10,51	10,66	10,40
30–34	7,15	7,95	6,49	7,24	7,88	6,74
Усього	60,22	57,89	62,10	60,85	58,71	62,54

Складено за даними: [7, с. 219; 8, с. 101].

Динаміка зростання питомої ваги засуджених осіб у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, у загальній кількості засуджених в Україні

Питома вага	Р О К И				
	1990	1995	2000	2005	2007
неповнолітніх, які не працювали і не навчалися, серед тих, які перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах неповнолітніх;	8,2	23,8	25,2	18,7	21,2
засуджених підлітків (у віці 14–17 років) до загальної кількості засуджених;	12,1	7,8	8,7	9,9	7,3
засуджених осіб у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, у загальній кількості засуджених	23,2	39,6	59,7	56,3	61,9

Складено за даними: [1, с. 511, 513, 516].

Про це свідчать результати соціологічного дослідження міграційного потенціалу мешканців України, який було проведено в лютому—березні 2004 р. Фондом «Демократичні ініціативи» і Центром соціальних і політичних досліджень «СОЦИС». 23,2% серед опитаних 1200 респондентів з усіх регіонів України бажали б тимчасово залишити країну з метою працевлаштування за кордоном. З них 33,3% були у віці 16—29 років, 58,1 — у віці 30—54 років і 8,6% — у віці 55 і старше [9, с. 66, 75].

Одним із значущих негативних наслідків відтоку людського капіталу за кордон є поширення соціального сирітства в Україні. За даними опитування, проведеного серед так званих заробітчан, дев'ять із десяти мають дітей. Кожною четвертою дитиною вдома опікується тільки батько. У кожній шостій дитині за кордоном обидва батьки, тому її доглядають бабуся чи дідусь. Двоє з десяти заробітчан залишили своїх дітей на близьких родичів, одного з десяти, як кажуть, — «на бога» [10].

Згідно з соціологічними дослідженнями, сімейний статус потенційного гастарбайтера виглядає так: сім'ю мають 62,0% (проти 54,4% серед потенційних емігрантів), розлучені 7,5% (проти 9,9%), вдівці складають 4,4% (проти 5,5%). Дітей у віці до 16 років у потенційних гастарбайтерів більше, ніж у групі потенційних емігрантів: якщо по одній дитині мають 26,4% сімей, які готуються до від'їзду назавжди, а двох — всього 6,0%, то у співвітчизників, що збираються за кордон з метою тимчасової роботи, одну дитину у віці до 16 років мають 27,6%, двох — 15,4%, трьох і більше — 1,5% сімей. У сім'ях потенційних емігрантів кількість неповнолітніх дітей взагалі не перевищує двох [9, с. 73].

За оцінкою фахівців, зараз в Україні понад 3,5 млн.

дітей стали соціальними сиротами [11]. Замість школи діти заробітчан, позбавлені батьківського контролю, витрачають дедалі більше часу на алкоголь, наркотики, гральні автомати, хуліганство й навіть розбійні напади. Як припускають у міліції, на злочинний шлях вони стають, щоб «урізноманітнити» своє «сите» життя. Ані стареньких бабусь-дідусів, ані, тим більше, сусідів розбишаки не слухають. Знайти батьків, більшість з яких виїхала на заробітки на кордон нелегально, просто неможливо. Підлітки, виховання яких здійснюється без батьків, — фактично втрачене покоління. Впливу на таких нема, і жодна прийомна сім'я чи притулок їх уже не перевиховає.

Підтвердженням цього є результати численних круглих столів, які протягом 2008—2009 рр. проводились у різних містах України Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» за сприяння Фонду «Open Ukraine». Їх мета — привернути увагу суспільства й держави до соціально-економічних та морально-етичних проблем, спричинених «четвертою хвилею» української еміграції, а саме проблем соціального й національного сирітства.

Треба підкреслити, що проблема соціального та національного сирітства, по-перше, є лише «верхівкою айсбергу», тобто концентрованим виявленням сучасного соціально-економічного розвитку, а, по-друге, кількісні параметри процесів, які розглядаються, досягли таких якісних характеристик, що обов'язково матимуть і негативні, і позитивні наслідки для майбутнього країни.

Поширення соціального сирітства здійснюється на тлі багатьох негативних процесів, які спостерігаються серед молоді України. Статистика щодо складу підлітків, які

Таблиця 4

**Питома вага молоді України, засудженої за окремі види злочинів,
серед засуджених за відповідні злочини, %**

Види злочинів	Р О К И			
	2001	2005	2007	
Всього молодь (у віці до 30 років)	57,0	56,4	54,8	
Неповнолітні (у віці 14–17 років)	10,0	9,9	7,3	
проти життя та здоров'я особи:	<i>усього молодь</i>	41,0	43,1	41,1
	<i>неповнолітні</i>	3,1	4,4	4,2
проти волі, честі та гідності особи:	<i>усього молодь</i>	42,9	43,7	48,0
	<i>неповнолітні</i>	–	0,6	0,5
проти статевої свободи та статевої недоторканості:	<i>усього молодь</i>	63,6	66,6	53,9
	<i>неповнолітні</i>	5,5	13,3	11,7
проти власності:	<i>усього молодь</i>	63,0	68,3	57,0
	<i>неповнолітні</i>	13,6	16,4	13,8
проти безпеки руху та експлуатації транспорту:	<i>усього молодь</i>	78,1	65,1	54,0
	<i>неповнолітні</i>	17,3	10,4	9,4
проти громадського порядку та моральності:	<i>усього молодь</i>	67,7	71,0	62,2
	<i>неповнолітні</i>	9,9	9,9	7,9
у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів:	<i>усього молодь</i>	50,0	48,5	46,1
	<i>неповнолітні</i>	2,2	2,6	2,1

Складено за даними: [1, с. 513–515].

перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх, свідчить, що серед них питома вага тих, хто ніде не працював і не навчався, за 1990—2007 рр. збільшилася в Україні з 8,2 до 21,2%.

З цією тенденцією кореспондується динаміка зростання серед засуджених за окремі види злочинів питомої ваги осіб у працездатному віці, які ніде не працювали і не навчалися, — з 23,2% до 61,9% [1, с. 513, 516] (у Донецькій області, відповідно, з 24,1% до 62,8% [12, с. 396]) (табл. 3).

Якщо кількість неповнолітніх, які не працювали й не навчалися, з тих, що перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції (а серед них більш 30% не мають батьків чи мають одного з батьків), за 1990—2007 рр. зросла на 18,5%, то кількість засуджених у працездатному віці, які не працювали й не навчалися, — майже в 3 рази — з 85,8 до 252,7 тис. осіб.

Упродовж багатьох років в Україні практично не знижується питома вага молодих людей (у віці до 30 років), засуджених за окремі види злочинів у загальному обсязі засуджених: 47,9% у 1985 р., 51,1% у 1995 р. і 54,8% у 2007 р., з них у віці 14—17 років — 7,3%, 18—24 років — 29,2%, 25—29 років — 18,3% (табл. 4). Питома вага жінок серед засуджених зросла з 9,5% у 1990 р. до 14,4% у 1995 р. і 12% у 2007 р., а осіб у працездатному віці, які не працювали й не навчалися, з 23,2% у 1990 р. до 39,6% у 1995 р. і до 61,9% у 2007 р. [1, с. 513].

За 1990—2006 рр. кількість зареєстрованих злочинів в Україні збільшилася на 15,8% — до 428 тис. на рік, у 2007 р. їх кількість знизилась до 408,2 тис. Але у 2008—2009 рр. у зв'язку з фінансово-економічною кризою спостерігається активізація злочинності у всіх регіонах, особливо серед молоді. За статистикою МВС України, вулична злочинність в 2009 р. порівняно з 2008 р. зросла на 12%, кількість озброєних нападів — на 15%, пограбувань — на 8%.

У Донецькій області, де рівень закордонної еміграції перевищував середній рівень по Україні (2,3 особи на 1000

населення у 2000 р. та 0,83 у 2007 р.), питома вага молоді у віці до 30 років, засудженої за окремі види злочинів, складала у 2007 р. 57,7% загальної кількості засуджених за відповідні злочини, у тому числі 73% за крадіжки (2005 р. — 68,2%), 82,1% за грабежі (2005 р. — 80,4%), 53,3% за умисні вбивства та замах на вбивства (2005 р. — 51%), 64,4% за згвалтування та замах на згвалтування (2005 р. — 77%) [12, с. 397].

За 1995—2007 рр. кількість зареєстрованих злочинів у містах масового відпочинку населення збільшилась в області з 3895 до 12248, або в 3,15 рази, тобто з 6,2 до 25,1% загальної кількості злочинів, при тому, що загальний обсяг злочинів в області знизився на 22% [12, с. 394]. У 2008 р. кількість зареєстрованих злочинів загальнокримінальної спрямованості, скоєних у громадських містах, збільшилась у Донецькій області порівняно з 2007 р. на 13,9% і досягла 13950, у тому числі в Донецьку — на 56,5%, Єнакієве — на 86,2, Селидове — 51,4, Сніжному — 50,0, Авдіївці — 29,0, Макіївці — 19,6, Краматорську — 16,0, Артемівському районі — на 159,1% [13, с. 109]. Серед затриманих за підозрою у скоєнні грабежів у I півріччі 2009 р. у Донецькій області 82% не мають офіційного працевлаштування, а кожен третій раніше вже притягувався до міліції. Ці чинники потрібно враховувати під час підготовки та проведення заходів Євро-2012.

Треба підкреслити, що майже 30% злочинів, особи, яких засуджено, скоїли у стані алкогольного сп'яніння. Разом з тим, в Україні спостерігаються стійкі тенденції зростання споживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, а також тютюнокуріння. Згідно з дослідженнями Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, здійсненими в 1995, 1999, 2003 та 2007 рр. за сприянням Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), на вік 13—14 років припадає найбільша питома вага учнів, що починають вживати пиво та алкогольні коктейлі. У віці 15 років 17% учнів пробують вживати міцні алкогольні напої.

91% опитаних хлопців і дівчат вживали алкогольні напої протягом життя хоча б раз, з них 23% вживали алкоголь більше 40 разів. За останній рік перед опитуванням алкогольні напої вживали 84% підлітків, протягом останніх 30 днів перед опитуванням — 62% [14, с. 92].

Кількість молодих людей обох статей, що палять, складає від 5% серед 11—12-літніх до 50% серед 15—16-літніх. Досвід паління мають 72% юнаків і 57% дівчат з опитаних молодих людей. Отримані дані підтвердили важливість впливу на поширення куріння серед підлітків таких соціальних чинників, як взаємовідносини з батьками, повнота батьківської сім'ї, задоволення собою та своїм здоров'ям. Найбільший вплив мають компанії друзів з ризикованою поведінкою.

Питома вага молоді (віком до 30 років), засудженої за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, склала в Україні в 2007 р. 46,1%, а підлітків — 2,1% [1, с. 514, 515]. 90% зареєстрованих наркоманів — молоді люди до 30 років, 60% — віком від 15 до 25 років, 10—25% серед тих, хто споживає наркотики — 13—16-літні. Останніми роками істотно зросла частка тих, хто долучився до першого вживання в юному віці. У 1995 р. лише 0,4% хлопців та 0,1% дівчат повідомили про досвід вживання наркотиків у віці 11 і менше років. У 2007 р. це, відповідно, 2 і 1%. Навіть у віці 9 років ці речовини вперше спробували 1% опитаних хлопців і 0,4% дівчат.

Найбільш вживаними наркотиками залишаються марихуана або гашиш (14% учнівської молоді вживали марихуану хоча б один раз упродовж життя), транквілізатори або заспокійливі (4% опитаних), інгалятори (3%), екстазі (3%), ЛСД (1%), суміші алкоголю з медпрепаратами (1% опитаних). З тих, хто перебуває в компаніях з ризикованою поведінкою, 37% опитаних уживали марихуану чи гашиш від 1 до 19 разів, 26% вживали 20 і більше разів, тоді як серед підлітків, чії друзі не вживають наркотики, таких, відповідно, 10 і 1% [14, с. 95].

Надання підліткам сучасних знань, пропаганда здорового способу життя, формування відповідального ставлення до свого здоров'я, викоринення легковажного ставлення та хибних стереотипів щодо куріння, уживання алкогольних напоїв та наркотиків, які нав'язуються в компаніях з ризикованою поведінкою, у першу чергу, залежать від морального благополуччя дитини та здорової сімейної атмосфери, покращення стосунків з батьками.

Молодь є однією з найвразливіших груп на ринку праці України. Деформована структура господарського комплексу, експортно-сировинна модель розвитку економіки країни, унаслідок цього — високий рівень смертності працездатного населення, зростання корупції та організованої злочинності, нелегальна міграція й торгівля людьми, безробіття та процеси, що супроводжують сучасну фінансово-економічну кризу, обумовлюють негативні явища щодо працевлаштування молоді в Україні.

Сотні тисяч жителів Східної Європи, більшість з яких жінки й діти, стають жертвами торгівлі людьми. У Білорусі, Болгарії, Молдові, Румунії й Україні, як повідомляє Укрінформ, у тенета торговців щороку потрапляє 225 тисяч осіб. За даними Міжнародної організації з міграції, злочинці активно продають людей для робіт на фермах,

примушують займатися проституцією та жебрацтвом, втягують у різні злочини. Експерти дійшли висновку, що владні структури приділяють недостатньо уваги боротьбі з організованою злочинністю і корупцією, за допомогою яких процвітає нелегальна міграція та торгівля людьми.

Україна разом з Молдовою, Таїландом і Нігерією увійшла до десятки країн, де процвітає торгівля людьми. За даними Департаменту ООН з боротьби з наркотиками та злочинністю, за роки незалежності України біля 100 тис. українців потрапили в тенета торговців. Значна частина з них стали рабами, батраками, жінками так званого комерційного сектору. У 2008 р. з Росії, Турції та Польщі вдалося повернути 320 таких «заробітчан», з них 245 жінок [15, с. 7].

Серед економічно активного населення України питома вага молоді у 2006 р. складала 38,9%, у тому числі 37,8% серед зайнятих, або 8,4 млн. чол. Безробітними були 830,2 тис. молодих людей віком 15—34 років, з яких 433,3 тис. або 52,2% були віком 15—24 років.

У 2007 р. питома вага молоді серед економічно активного населення складала 39,2%, у тому числі 38,2% серед зайнятих, або 8,75 млн. чол. Безробітними були 759,8 тис. молодих людей віком 15—34 років, з яких 389,8 тис., або 51,3% були віком 15—24 роки [1, с. 376].

У 2006 р. 17% молодих людей (у 2005 р. — 16,3%) не були працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації, у 2007 р. — 17,4%. У Донецькій області рівень безробіття серед молоді віком 15—24 роки складав у 2006 р. 12,2%, у 2007 р. — 11,4% до економічно активного населення цієї вікової групи [16, с. 41; 17, с. 33].

Це 33,8 тис. молодих людей, серед яких 15,7 тис., тобто 46,4%, не були працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації. Практика свідчить: якщо молода людина не в змоззі знайти роботу в перші три роки після закінчення навчального закладу за отриманим фахом, вона втрачає інтерес до нього [17, с. 29, 38].

Унаслідок цих процесів зростає незатребуваність та соціальний песимізм серед української молоді. Згідно із соціологічним опитуванням, більше 60% людей віком 29—35 років не бачать своєї соціальної перспективи в Україні, 78% з них не відчують себе господарями в державі, майже 70% не задоволені своїм соціальним статусом [18, с. 36], тобто ситуація на молодіжному сегменті ринку праці потребує активізації державної політики щодо поліпшення кількісних та якісних показників зайнятості молоді.

Проблеми молоді, ефективність державної підтримки молодого покоління — індикатори стану всього суспільства. Шляхи, які обере нове покоління, залежать від сьогоднішніх умов життєдіяльності, а також можливостей щодо вибудовування майбутнього, які пропонуються молоді на різних етапах становлення. Зараз стан молодіжних проблем в Україні досяг такої загрозливої межі, що подальше їх поглиблення вже обертається національною катастрофою.

Висновки. Вивчення становища молоді в Україні свідчить про те, що сучасна державна молодіжна політика не в повному обсязі враховує реальні інтереси й потреби молоді, не сприяє створенню необхідних умов для

зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, реалізації їх творчих можливостей та ініціатив [19—22].

Як зазначила директор Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини Людмила Волонець на круглому столі «Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства», який відбувся 10 грудня 2008 р. у Києві, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту почало вивчати питання соціального сирітства, що виникає через трудову еміграцію, лише три роки тому. Вона підкреслила, що шляхом унесення змін до Цивільного, Цивільно-процесуального та Сімейного кодексів можна визнати залишених емігрантами дітей соціальними сиротами, призначити їм матеріальну допомогу. Однак це не означає, що проблему буде вирішено, вона набагато глибша, а ці діти часто потребують не стільки фінансової підтримки, скільки батьківського виховання, уваги й турботи [23].

Батьків-емігрантів не можна вважати жертвами ситуації, оскільки відповідальність за виховання дітей є їх конституційним обов'язком, а отже, йдеться про зміну моральних пріоритетів у суспільстві, коли виховання дітей не повинно приноситися в жертву матеріальному благополуччю.

Відмова в батьківському теплі та піклуванні позначається на психоемоційному стані тисяч українських дітей, впливає на формування їх особистості. Психологи вважають, що залишені зараз діти створюватимуть сім'ї за такою самою моделлю, як і їх батьки — вони вже не матимуть страху залишити свою дитину на призволяще [24]. Тому підвищення відповідальності за виховання дитини варто розглядати в трикутнику «сім'я, громада, держава», об'єднуючи зусилля всіх сторін. З цього погляду дуже важливо, що зменшення кількості молодих громадян серед трудових мігрантів розглядається серед очікуваних результатів Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009—2015 роки, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 р. № 41.

Проблеми соціального та національного сирітства набирають обертів. Уже у найближчому майбутньому ми отримаємо дуже гострі ситуації та соціальні явища, які будуть наслідками сьогоднішньої безвідповідальності батьків та суспільства, постійної «шокової терапії» й соціальних стресів, у яких вже друге десятиріччя живе населення України.

Крім цього, інтенсифікуються процеси подальшої інтеграції економік різних країн, чому сприятиме подолання сучасної фінансової та інституційної кризи. Як прогнозує старший консультант Національного інституту стратегічних досліджень С.А. Гуцал, «не пізніше 2011 року має відбутися повне відкриття ринків робочої сили в усіх країнах старого ЄС, що неодмінно призведе до відчутної міграції в деяких сферах (насамперед, серед низькокваліфікованої робочої сили)» [25, с. 558].

Як стверджує доктор економічних наук, професор І. Прибиткова (Інститут соціології НАН України), «Если экономика страны будет укрепляться, а властям удастся поддерживать бесконфликтный социальный порядок, тогда миграционные события в Украине будут развиваться по позитивному сценарию, сберегая ее демографичес-

кий потенциал и препятствуя общественным потерям. Если же этого не произойдет в силу многих внешних и внутренних причин, Украину ожидает новый миграционный дисбаланс, последствия которого предвидеть сегодня трудно» [9, с. 76].

Посилення ролі «молодіжного чинника» в соціально-економічних, політичних, соціокультурних процесах як об'єктивної закономірності світового розвитку, специфічні потреби і потенціал молоді як мобільної соціальної групи суспільства обумовлюють необхідність попередження негативних наслідків різного роду міграційних процесів. Тому необхідні розробка та реалізація активної державної політики, яка полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов і гарантій для забезпечення всебічних потреб молоді, реалізації її творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції, усвідомлення нею відповідальності за своє майбутнє й країни в цілому.

Література

1. **Статистичний** щорічник України за 2007 рік. — К. : Держ. комітет статистики України, 2008. — 572 с.
2. **Park R.E.** Human Migration and the Marginal Man / R.E. Park // *Journal of Sociology*. — 1928. — Vol. XXXIII. — № 6. — P. 886; Park R.E. The Problem of Cultural Differences // *Race and Culture*. — Glencoe, 1950. — P. 10. 3. **Ключковська І.** Держава — діаспора у світових реаліях / І. Ключковська [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://miok.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.
4. **Дружбинский В.** «Нашого цвіту по всьому світу...» / В. Дружбинский // *Зеркало недели*. — 2003. — № 21 (446). — С. 21.
5. **Політика** та стратегія України в 2007 р. / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луїної. — К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2006. — 116 с.
6. **Заробитчане** перевели в Україну боєм 8 млрд. долларов // *Жизнь*. — 2007. — № 154. — С. 4.
7. **Населення** Донецької області за 2007 рік. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. — 244 с.
8. **Окремі демографічні показники в 2008 році**. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. — 118 с.
9. **Прибиткова И.** Хроники миграционных событий в Украине до и после распада СССР / И. Прибиткова // *Социология: теория, методы, маркетинг*. — 2009. — № 1. — С. 41—77.
10. **Пасс А.** Оформлення офіційної опіки над дітьми заробітчанин / А. Пасс [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.deti.zp.ua/show_article.php?a_id=300088.
11. **Дидула Р.** Письма детей мигрантов — о себе и об Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.deti.zp.ua/show_article.php?a_id=300120.
12. **Статистичний** щорічник Донецької області за 2007 рік. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. — 460 с.
13. **Економічне** і соціальне становище Донецької області за 2008 рік. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. — 117 с.
14. **Рівень** і тенденції поширення тютюнокуріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України : монографія / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Н.О. Рингач та ін. — К. : Український ін-т соціальних досліджень ім. О. Яременка, 2008. — 152 с.
15. **Курышко Д.** 100 тысяч украин-

цев побывали в рабстве / Д. Курышко // Сегодня Украина. — 29.12.2008 р. — С. 7. 16. **Економічна** активність населення Донецької області за 2006 рік : стат. збірник № 13/202. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 105 с. 17. **Економічна** активність населення Донецької області за 2007 рік : стат. збірник № 11/259. — Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. — 107 с. 18. **Молодежь** и государство : V междунар. научно-практ. конф. пос. Юрьевка, Першотравневый район, Донецкая область, 21—23 сентября 2007 г. — Донецк : Новый мир, 2007. — 216 с. 19. **Коніщева Н.И.** Региональная государственная политика повышения занятости молодежи за счет развития сельского зеленого туризма / Н.И. Коніщева // Молодежь и государство : Вторая междунар. науч.-практ. конф., Святогорск, 24—26 октября 2003 г. — Донецк : Донецкая областная госуд. администрация, Донецкий областной совет, Донецкий нац. ун-т, Донецкая областная организация Всеукраинской молодежной общественной организации «Союз молодежи регионов Украины», 2003. — С. 122. 20. **Коніщева Н.Й.** Державна молодіжна політика: проблеми та напрями вдосконалення / Н.Й. Коніщева // Молодежь и государство : VI междунар. науч.-практ. конф., Святогорск, 24—26 октября 2008 г.; Донецкая областная госуд. Администрация, Донецкий нац. ун-т. — Донецк : Новый мир, 2008. — С. 199—203. 21. **Коніщева Н.Й.** Про необхідність системної державної молодіжної політики в Україні / Н.Й. Коніщева // Перспективи демократичного соціалізму в контексті загальноєвропейських і світових тенденцій : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17—18 жовтня 2008 р. — К. : Б.и., 2008. — С. 105—108. 22. **Коніщева Н.Й.** Молодіжна політика: виклики часу / Н.Й. Коніщева // Донеччина. — 2009. — № 42 (15454). — С. 2. 23. **У Києві** відбувся круглий стіл про сирітство як наслідок трудової еміграції (10 грудня 2008 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dipsm.org.ua/all/1356>. 24. **Димовський Б.** Національне сирітство. Підбито

підсумки акції «Діти емігрантів про себе» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/274385>. 25. **Україна** в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. — К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2008. — 744 с.

Коніщева Н. Й. Міграційні процеси як чинник формування державної молодіжної політики в Донецькій області

Досліджено вплив трудової міграції на соціально-економічне становище молоді та запропоновано заходи щодо попередження її негативних наслідків завдяки активізації державної молодіжної політики.

Ключові слова: міграційні процеси, трудова міграція, молоді, соціально-економічне становище, державна молодіжна політика.

Коніщева Н. И. Миграционные процессы как фактор формирования государственной молодежной политики в Донецкой области

Исследовано влияние трудовой миграции на социально-экономическое положение молодежи и предложены мероприятия по предупреждению ее негативных последствий благодаря активизации государственной молодежной политики.

Ключевые слова: миграционные процессы, трудовая миграция, молодежь, социально-экономическое положение, государственная молодежная политика.

Konischeva N. I. Migration processes as a factor of formation of the state youth policy in the Donetsk region

The article investigates the influence of labour migration on social and economic status of the youth and offers measures on prevention of its negative consequences due to activation of the state youth policy.

Key words: migration processes, labour migration, youth, social and economic status, state youth policy.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2009 р.

Прийнято до друку 27.11.2009 р.